

**РАЗВИТИЕ НА РАЗШИРЕНОТО ОТНЕМАНЕ НА НЕЗАКОННО
ПРИДОБИТО ИМУЩЕСТВО ИЗВЪН СЛУЧАИТЕ НА ПРИСЪДА
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ
ДО ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК**

Никола Тодоров Делиев¹
Бургаски свободен университет

**DEVELOPMENT OF THE EXTENDED CONFISCATION OF
ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY OUTSIDE THE CASES OF
JUDGMENT FROM THE LIBERATION OF BULGARIA TO THE
FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY**

Nikola Todorov Deliev
Burgas Free University

Abstract: This report examines the development of civil forfeiture of property in Bulgaria from liberation to the mid-twentieth century. The more significant legal acts dedicated to confiscation of property outside cases of Non-Conviction Based Confiscation of property.

Key words: *Property, civil forfeiture, Non-Conviction Based Confiscation.*

Резюме: Този доклад разглежда развитието на разширеното отнемане на имущество в Княжество България и Царство България от освобождението до средата на двадесети век. Последователно ще бъдат разгледани по-значимите нормативни актове, посветени на отнемането на имущество извън случаите на отнемане на имущество с присъда.

Ключови думи: *Имущество, разширено отнемане на имущество, отнемане на имущество извън случаите с присъда.*

I. Увод

В края на 19-ти век в континентална Европа започва да се създава законодателство насочено към отнемане на имущество, придобито от незаконна дейност. Третата българска държава се намира в процес на изграждане, като след освобождението през 1878 г., в продължение на три десетилетия се създава и правната система на Княжество (а след 22. септември 1908 г. Царство) България. Приемането на нормативни актове, способстващи развитието на българското законодателство, уреждащи материалноправните предпоставки за отнемане на имущество и реда, по който да се случва това, започва още от края на 19-ти век.

¹ Докторант заочна форма на обучение при Бургаски свободен университет, професионално направление – право, докторска програма – граждански процес. Съдия при районен съд гр. Лом. nikola_deliev@abv.bg.

Предметът на изследване на настоящия доклад ще бъдат четири закона, а именно: Закон за преследване на незаконно обогатени чиновници от 1895 г.; Закон за отнемане в полза на държавата на незаконно придобити имоти от 1919 г.; Закон за защита на нацията от 1941 г. и Закон за конфискуване на придобити чрез спекула и по незаконен начин имоти 1946 г.

II. Нормативни актове, уреждащи отнемането на незаконно придобито имущество, извън случаите на присъда от освободението на България до първата половина на XX век.

1. Закон за преследване на незаконно обогатени чиновници от 1895 г.² (ЗПНОЧ).

Първият нормативен акт приет във възстановената българска държава и насочен към отнемането на имущество без постановена присъда е Законът за преследване на незаконно обогатени чиновници от 1895 г. Нормативният акт е изключително кратък, като съдържа седем члена, от които един преходен. Шест от членовете са с по една алинея, а един с две. За времето, през което действа, законът претърпява едно единствено изменение на чл. 4 свързано с увеличаване на минималния и максималния размер на предвидената глоба – от 300 до 3000 лева е изменен от 1500 до 15000 лева при отказ да се представи сметка по чл. 3, независимо от наказанието за престъпното обогатяване. Законът действа успоредно със Закона за отнемане в полза на държавата на незаконно придобити имоти от 1919 г. и Закона за защита на нацията от 1941 г., до неговата отмяна през 1946 г. от Закона за конфискуване на придобити чрез спекула и по незаконен начин имоти.

1.1. Персонално, предметно и темпорално действие.

Персоналното действие (действие по отношение на субектите) на Закона от 1895 г. се е разпростира върху определен кръг правни субекти, с оглед заеманата от тях длъжност в държавен или общински орган. Това е всеки държавен или общински чиновник и служител, по отношение на когото е налице подозрение, че се е обогатил незаконно. Ирелевантно е дали проверяваното лице към момента на влизане в сила на закона все още заема длъжност в държавен или общински орган или е освободено. Предмет на отнемане е било всяко движимо и недвижимо имущество, за което проверяваното лице не е може да докаже произход. И по отношение на имуществото предмет на отнемане е ирелевантен момента на придобиване на имуществото, тъй като законът се прилага и по отношение на такова, придобито преди влизането му в сила. Не са предвидени специални давностни (погасителни) или преклузивни (пресекателни) срокове, които да погасяват правото на държавата да отнеме имущество. В тази връзка следва да се прилага общата давност предвидена в Закона за давността³ от 1898 г.

² Законът е утвърден с Указ №618 от 20 Декември 1894 г., обн. в ДВ бр. 13 от 18.01.1895 г. Текстове на закона са цитирани от Сборник на действащите съдебни закони в Царството (1878 г. – 1938 г.) част II изд. на Министерство на правосъдието, Държавно книгоиздателство, 1938 г. с. 167, и <https://web.apis.bg/p.php?i=11841&b=0>.

³ Закона за давността:

Обн., ДВ, бр. 23 от 30.01.1898 г., изм. и доп., бр. 7 от 10.01.1908 г., част. отм., бр. 275 от 22.11.1950 г., в сила от 1.01.1951 г., отм., Изв., бр. 92 от 16.11.1951 г., в сила от 16.12.1951 г., понастоящем отменен. С оглед вида на имуществото предмет на отнемане следва да се съобра-

1.2. Производство по установяване и отнемане на имущество от незаконно обогатилия се чиновник.

В Закона от 1895 г. не е предвиден особен орган, на който да са делегирани самосезиращи правомощия по започване на проверка по установяване на незаконно обогатяване на чиновник. Използвано е съществителното нарицателно име „подозрение“, под което се разбира съмнение за вина. Така всяко лице може да уведоми началника на съответния чиновник, че последния е придобил имущество със средства и доходи извън обичайните и най-вече доходи различни от заплата. Производството по установяване на незаконно обогатяване на чиновник по своя характер е административно, като не се предвижда съдебен контрол за законосъобразност на актовете на административния орган.

Органът, компетентен да извърши проверка и да установи „незаконно забогатяване“ е непосредствения началник на проверявания чиновник, определен от закона като компетентната власт. Липсва нормативна уредба относно възможността такава проверка да се извърши и от по-горестоящ орган. Няма пречка по-горестоящият орган, до който е подаден сигнал да разпорежи непосредствения началник на чиновника да извърши проверка, тъй като не е предвидена възможност йерархично по-горестоящият орган да извърши пряко проверка.

Производството по установяване на незаконно забогатяване започва по сигнал до началника на съответния чиновник. Началникът изисква от чиновника да представи точна писмена сметка, с подробно посочване на източниците, свързани с обогатяването му. Сроктът за представяне на писмената сметка е двенеделен от съобщението, като при наличието на уважителни причини, срокът може да се удължи еднократно с три месеца. В случай, че чиновникът откаже да представи писмена сметка, му се е налага глоба в размер от 300 до 3000 лева, а след изменението на чл. 4, минималният и максималният размер на глобата са увеличени съответно на 1500 и на 15000 лева. Отстраняването от служба на чиновника при започване на проверката не е задължително, а е по преценка на началника. Задължително се отстранява от служба проверяваният чиновник, само в случай, че не представи писмена сметка.

След представяне на писмена сметка, началникът (административната власт) разглежда последната по реда на надзора и дисциплината. При установяването на данни за извършено престъпление, делото се препраща на прокуратурата за ангажирането на наказателна отговорност на чиновника. В случай, че се установи незаконно обогатяване, всички имоти и суми на незаконно обогатения чиновник се задържат и присъждат на държавата. Предвидено е, при отчуждаване на имоти от чиновника на трето лице, да се отнемат тези имоти на общо основание, (т.е. не е необходимо първоначално сделката да се обяви за недействителна, а директно се е отнема имуществото от третото лице) стига да се докаже, че са прехвърлени с цел укриване. И накрая проверката се прекратява, когато не е установено незаконно обогатяване. Актът, с който се прекратява проверката е заповед на началника.

зят давностните срокове уредени в Глава IV, озаглавена „За времето, което е необходимо за придобиване или за погасяване чрез давност“. <https://web.apis.bg/p.php?i=11812&b=0>.

2. Закон за отнемане в полза на държавата на незаконно придобити имоти от 1919 г.⁴ (ЗОПДНПИ).

След приключването на Първата световна война в Царство България е приет Законът за отнемане в полза на държавата на незаконно придобити имоти от 1919 г. Първоначално законът се състои от 25 члена, като след изменението и допълнението му с ДВ, бр. 249 от 09 Февруари 1920 г. са създадени пет нови члена и няколко алинеи към приетите преди това членове. Законът действа успоредно със Закона за преследване на незаконно обогатени чиновници от 1895 г. и Закона за защита на нацията от 1941 г., до неговата отмяна през 1946 г. от Закона за конфискуване на придобити чрез спекула и по незаконен начин имоти.

2.1. Персонално, предметно и темпорално действие.

Персоналният обхват на ЗОПДНПИ се разпростира, както по отношение на обществени служители, така и по отношение на частни физически и юридически лица. Оттук може да се направи и обоснован извод, че ЗОПДНПИ е с много по-широко поле на действие по отношение на лицата спрямо ЗПНОЧ, който се е прилага само по отношение на чиновници. Наличен имот в патримониума на заподозряното лице, се отнема пряко от него. Отчуждаване на незаконно придобит имот по отношение на трето лице, законът прави разлика дали е безвъзмездно или възмездно и съответно дали при възмездното придобиване, преобретателите са добросъвестни или недобросъвестни:

- Безвъзмездни сделки с транслативен ефект – при наследяване (по закон или завещание), завет, дарение и др. имотите се отнемали от титулярите им пряко. За ЗОПДНПИ е ирелевантно знанието на третото лице за начина на придобиване на имота от прехвърлителя. Предвидена е оборима презумпция за знание по отношение незаконно придобитите имоти, прехвърлени на съпруг, възходящи или низходящи родини по права линия без ограничение, братя, сестри или низходяща от тях, сватове до трета степен включително и близки приятели;
- При възмездните транслативни сделки, преобретателите са разделени на две групи: добросъвестни и недобросъвестни. За добросъвестни трети лица се приемат тези, които не са знаели и не са могли да узнаят, че имотите са придобити със средства от незаконен източник. Законът допуска отнемане на имуществото от добросъвестното трето лице след заплащане на това, което е платено ведно със законната лихва. Недобросъвестни са тези лица, които към момента на сключване на сделката са знаели или са могли да узнаят, че имотите са придобити със средства от незаконен източник. В този случай имотите са се отнемали изцяло без да се заплаща тяхната равностойност.

Предмет на отнемане по ЗОПДНПИ са били незаконно придобити имоти, а като такива в чл. 1 са определени следните:

- Имотите, които обществени служители, включително министри и народни представители, са придобили вследствие или във връзка с извършено от тях

⁴ Законът е утвърден с Указ №58 от 18 Април 1919 г., обн. в ДВ бр. 18 от 25.04.1919 г., изм. и доп., бр. 249 от 09 Февруари 1920 г. Текстове на закона са цитирани от Сборник на действащите съдебни закони в Царството (1878 г. – 1938 г.) част II изд. на Министерство на правосъдието, Държавно книгоиздателство, 1938 г. с. 169-175, и <https://web.apis.bg/p.php?i=8808&b=0>.

престъпление, или нарушение на служебна длъжност, както и чрез използване на своето служебно или политическо положение;

- Имотите, които частни физически или юридически лица са придобили в следствие или във връзка с извършено от тях престъпление; чрез използване на извършено от обществен служител престъпление или нарушение на служебна длъжност или чрез пристрастно облагодетелстване от страна на държавни органи;
- Имотите придобити чрез използване затруднението на пазара посредством спекулации, забранени от законите разпоредби.

По ЗОПДНПИ се отнема само налично имущество. Незаконно придобитите имоти се отнемат в полза на държавата само, ако с това не се засяга правото на обезщетение на пострадалите лица.

На Закона от 1919 г. е придадено обратно (ретроактивно) действие (*ex tunc*), тъй като обхваща случаи след 17 Септември 1912 г. За разлика от ЗПНОЧ, в ЗОПДНПИ е предвиден давностен срок, с изтичането на който се погасява правото на държавата да отнеме имущество. Срокът е в размер на петнадесет години. Този срок изключва приложението на давностните срокове, уредени в Закона за давността, тъй като се явява особен спрямо тях (*lex specialis derogat generali*).

2.2. Производство по установяване и отнемане на имущество.

Производство по издирване на незаконно придобито имущество започва по съобщение на длъжностно или частно лице, или служебно от съда⁵. Всяко длъжностно лице, което в кръга на своята служба узнае, че обществен служител или частно лице притежава имоти придобити по незаконен начин, е длъжно да съобщи за това незабавно на надлежния апелативен съд⁶. Законът създава задължение за длъжностно лице, което е узнало, че друг е придобил имущество с незаконни източници да подаде съобщение, като бездействието от негова страна е скрепено с ангажирането на наказателна отговорност. Такава отговорност за частното лице е предвидена в първоначалната редакция на ЗОПДНПИ, като едва няколко месеца, след приемането му, същата е отпаднала. Предвидена е писмена форма на съобщението, което по възможност трябва да съдържа името, презимето и местожителството на подалия съобщението и на заподозряното лице, както и обстоятелства и указания за възможни доказателства, които подкрепят съобщението. По анонимни съобщения се провежда негласно разследване, само ако съдържа обстоятелства и се сочат доказателства от съществено значение за придобиване на имоти по незаконен начин.

На апелативния съд е предоставено правомощието да се самосезира, като служебно започне конфискационно производство. Съдът ще образува производство, когато при осъществяване на дейността си в хода на някое съдебно производство (най-често наказателно) се установят данни, че дадено лице е придобило със средства от незаконен източник имот.

⁵ Производството по издирване незаконно придобити имоти и присъждането им в полза на държавата се извършва независимо от углавното преследване на заподозряното лице – чл. 27 от ЗОПДНПИ.

⁶ Според чл. 43 от Закона за устройство на съдилищата от 1899 г. и чл. 3, ал. 3 от Закона за устройство на съдилищата от 1934 г., апелативните съдилища са три, със седалище в гр. София, гр. Пловдив и гр. Русе.

В ЗОПДНПИ е уредена родовата и местната подсъдност на конфискационните дела. Родовата подсъдност по издирване и отнемане на имущество е предоставена на апелативните съдилища. Местната подсъдност на апелативните съдилища се определя по местожителството на заподозрения, а при няколко заподозрени – по местожителството на един от тях. Дело, заведено пред един апелативен съд, не може да се препраща по подсъдност на друг, освен ако пред последния има по-рано заведено дело против същия заподозрян или против друго от няколко заподозрени. Служебно или по постъпило съобщение, апелативният съд образува конфискационно дело, което се разглежда от едно отделение. Съдът разглежда в разпоредително заседание съобщенията, като тези съобщения, които са явно неоснователни, оставя без последствие, а по другите постановява да се произведе разследване, което възлага на един от членовете на съдебния състав в качеството му на съдия-докладчик (член-докладчик). ЗОПДНПИ намира за достатъчен повод да се започне разследване обстоятелството, че известни обществени служители или частни лица са увеличили състоянието си след 17 Септември 1912 г. в размер, който не се оправдава от техните служебни доходи или такива от редовното им занятие.

Конфискационното производство по установяване и отнемане на имущество, придобито с незаконни средства се развива в две фази:

- предварително разследване или наричана още предварителна фаза и
- съдебна фаза.

Според закона, предварителното разследване се възлага от председателя на съответния апелативен съд на съдия член-докладчик. Последният ръководи производството по делото, като извършва всички действия по издирване на заподозряното лице, на имотите, придобити по незаконен начин, разпитва под клетва свидетели и вещи лица⁷, извършва претърсвания и изземвания⁸, проверки в обществени или частни учреждения и лица. По преценка на член-докладчика, някои от изброените действия могат да се делегират на съдии или съдебни следователи при областните съдилища и на околийските съдии. За бързото и срочно приключване на предварителната фаза, докладчика по делото, в случаите на установяване на открити незаконно придобити имоти, разполага с възможност по своя инициатива да предприеме всички мерки за запазването и неотчуждаването им, като постанови обща или частична възбрана, секвестър⁹, изземване и други.

За безпрепятствено провеждане на разследването, съдебните, административните и военните органи, частни кредитни и други учреждения, дружества и лица са задължени да указват съдействие. При неизпълнението на съдебно разпореждане, във връзка с извършването на разследване е предвидена глоба в размер до 20000 лева и/или строг тъмничен затвор до две години¹⁰. Предвидено е кумулативно налагане на посочените наказания, като на съда е предоставена възможността да прецени дали да наложи едно от двете или и двете едновременно. Санкцията се налага след изслушване на лицето. В чл. 13, ал. 2 от ЗОПДНПИ е предвиден едноинстанционен контрол на постановленията, с които се налага наказанието. Сроктът за обжалване е тридневен от

⁷ Съпругът, родителите, децата, братята и сестрите на заподозрения се разпитват без полагането на клетва – забележка към чл. 11 от ЗОПДНПИ.

⁸ Извършването на претърсвания и изземвания става по реда, предвиден в закона за углавното съдопроизводство – чл. 11, ал. 3 от ЗОПДНПИ.

⁹ Секвестъра е ограничаване правото на длъжник да разполага свободно с движимите си вещи, запор в полза на държавата.

¹⁰ Чл. 13 от ЗОПДНПИ.

произнасянето на съда. Постановленията на апелативния съд са функционално подсъдни на ВКС, който се произнася в едноседмичен срок. Обжалването не спира изпълнението на наложеното наказание глоба. Изпълнението на наложеното наказание е възложено на прокурор при надлежния окръжен съд.

Всяко лице, по отношение, на което е започнато конфискационно производство¹¹ е задължено да представи сметка-декларация за имотното си състояние, в която да посочи подробно всичките си движими и недвижими имоти, макар и да са отчуждени към момента на декларирането им, кой е преобретателя, къде се намират, кога са придобити, както и основанията и средствата за тяхното придобиване. Със сметката-декларация се представят и доказателства относно това, как са придобити имотите от заподозряното лице. Не се допуска доказване на известни имоти, придобити посредством хазартни игри. В чл. 15, ал. 1 от ЗОПДНПИ е предвиден едномесечен срок за представяне на сметката-декларация, който започва да тече от получаване на поканата, като за лицата, които се намират извън пределите на царството срокът е двумесечен. Предвидено е при представяне на молба, която обосновава уважителни причини, посочените срокове да бъдат удвоени.

По своя характер, сметката-декларация се явява средство, с което заподозряното лице упражнява правото си на защита. В нея се изброяват имотите на заподозряното лице, посочват се източниците за тяхното придобиване, за да може да се обори предвидената в закона оборима презумпция за незаконното придобиване на имущество. Тежестта на доказване пада върху заподозрения, извод, който се прави от чл. 16, ал. 1 от ЗОПДНПИ. В тежест на заподозрения е да докаже, че имотите са придобити преди 17 Септември 1912 г. Неподаването или подаването на непълна сметката-декларация, ЗОПДНПИ фингира, че имотите са незаконно придобити, поради което се отнемат в полза на държавата.

При събирането на всички сведения за имотното състояние на заподозряното лице и извършването на необходимата проверка за произхода му, съдията-докладчик внася делото в съда с писмен доклад, за което се съобщава на заподозряното лице, стига да е посочило точен адрес в пределите на царството¹². Така се поставя край на предварителната фаза и се дава начало на съдебната фаза. На заподозряното лице е предоставено правото да даде писмени обяснения и представи писмени доказателства в петнадесетдневен срок от получаване на съобщението за внесения в съда писмен доклад.

След внасяне на писмения доклад, председателят на съответния апелативен съд незабавно насрочва делото в открито съдебно заседание в едномесечен срок. Насрочването на делото се обявява в „Държавен вестник“ най-рано петнадесет дни преди деня на заседанието. Предвидено е заподозряното лице да бъде уведомено с призовка за насрочване на делото, като неполучаването ѝ не спира разглеждането на делото, тъй като за редовно се приема обявлението в „Държавен вестник“. Съдът заседава в състав от трима съдии, председател или подпредседател и двама редови съдии от апелативния съд. Предвидено е съдебното производство да се провежда с участието на прокурор. Участието на заподозряното лице не е задължително, извод, който се прави

¹¹ Законът в чл. 14, ал. 1 използва съществителното име „лице“, което е пояснено с определението „заподозряно“.

¹² В ЗОПДНПИ липсва уредба, която да посочва, как следва да постъпи съда в случай, че се установи, че имотите са придобити по законен начин. След като липсва правна уредба, то намирам за правилно, делото да се продължи и в съдебна фаза, което да приключи с краен съдебен акт обявяващ имотите за законно придобити.

от чл. 19, ал. 3 от ЗОПДНПИ. Процесуално представителство на заподозряното лице може да се осъществи само от един повереник, императивно правило уредено в чл. 20, ал. 2 от ЗОПДНПИ. От предвидените в закона процесуалноправни норми може да се направи обоснован извод, за ускорено съдебно производство, което да се реализира в рамките на едно съдебно заседание. Откритото съдебно заседание започва с прочитане на писмения доклад от председателя, съответно подпредседателя, след което се пристъпва към изслушване на обясненията на заподозряното лице или повереника му в случаите, когато е ангажиран такъв. Заседанието завършва с даването на заключение от участващия по делото прокурор. В изключителни случаи може да се проведе съдебно следствие, когато съдебния състав намери за необходимо да събере нови данни от съществено за делото значение. Така разглеждането на делото в о.с.з. може да се отложи за второ заседание, но с не повече от двадесет дни, ако събирането на доказателства не може да се проведе в същото заседание.

Решението се обявява в публично заседание, не по-късно от седем дни от разглеждане на делото. Решението се написва в протокола от последното заседание и се подписва от членовете на съдебния състав и секретаря. Съдебният акт се мотивира, като обстоятелствената част се замества от писмения доклад. Решението на апелативните съдилища подлежи на обтържване от заподозряното лице или прокурора в петнадесетдневен срок, считано от деня на произнасянето. Към въззивната жалба се прилагат и всички доказателства, които жалбоподателят намира за относими. Предвиден е едноинстанционен съдебен контрол на решенията на апелативните съдилища. По правилата на функционалната подсъдност, компетентен да разгледа жалбата и решението на апелативен съд, е Върховният касационен съд¹³, чийто решения са окончателни. ВКС разглежда делото по същество и по реда, по който се разглеждат конфискационните дела пред апелативните съдилища.

В чл. 28, ал. 1 от ЗОПДНПИ е предвидена възможност окончателно решено конфискационно дело да бъде възобновено. Възобновяването се допуска в полза или вреда на заподозряното лице, когато се установи с влязла в законна сила присъда или решение, че издаденият акт се основава на лъжливи писмени доказателства или на показания и заключения на свидетели и вещи лица, извършили лъжесвидетелстване или участвали в разследването или решението съдия е извършил предвидено в наказателния закон нарушение на служебните си длъжности, което е оказало влияние върху решението.

Предвиденият срок за подаване на молба за възобновяване на делото е двумесечен от влизане в сила на решението или присъдата, с което/която се установяват, обстоятелствата изчерпателно изброени в хипотезата на чл. 28, ал. 1 от ЗОПДНПИ. В закона не е посочено, кои субекти са процесуално легитимирани да подадат молба за възобновяване на делото. Струва ми се, че това могат да бъдат както осъденото, заподозряно лице, което има правен интерес, така и представител на прокуратурата, която е участвала в разглеждането на делото.

Влезлите в сила окончателни решения, подлежат на изпълнение от финансовите власти, които биват сезирани от прокурорите при апелативните съдилища. Сезирането се извършва, посредством физическото изпращане на решението до съответния финансов орган.

¹³ Чл. 23, ал. 1 от ЗОПДНПИ.

3. Закон за защита на нацията от 1941 г.¹⁴ (ЗЗН).

Законът за защита на нацията е приет на 21 януари 1941 г. Нормативният акт е приет под натиска на Нацистка Германия, за ориентацията на Царство България към силите на Оста, след връщането на Южна Добруджа в пределите на българската държава. Законът за защита на нацията е реципиран от законодателството на Нацистка Германия и по-конкретно от Нюрнбергските закони, основаващи се на расистка и националсоциалистическа основа и най-вече към решаването на т.нар. „еврейски въпрос“. Законът е разделен на четири дяла „За тайните и международни организации“, „За лицата от еврейски произход“, „За противонационалните и съмнителните прояви“ и „Особени разпоредби“. Дял първи е разделен на три глави, Дял втори на пет глави, Дял трети на две глави, а в Дял четвърти се поместени само особените разпоредби на закона. Законът за защита на нацията е отменен с НАРЕДБА-ЗАКОН за уреждане имуществените последици от отмяната на противоеврейските закони, издадена от министъра на земеделието и държавните имоти, обн., ДВ, бр. 50 от 2.03.1945 г., изм. и доп., бр. 183 от 13.08.1946 г.

3.1. Персонално, предметно и темпорално действие.

В Дял първи, Глава четвърта са въвежда ограничение по отношение на имуществените права на лица от еврейски произход. Така лицата от еврейски произход не могат да притежават, владеят или държат под наем, лично или чрез подставени лица, непокрити полски имоти, а в селските общини, с изключение на курортните такива и покрити имоти. ЗЗН задължава лицата от еврейски произход¹⁵ в тримесечен срок от влизане на закона в сила да предложат за продажба непокритите имоти на държавния поземлен фонд при Министерството на земеделието и държавните имоти. Фондът от своя страна откупува тези имоти по реда на закона за трудовата поземлена собственост. Покритите имоти в селските общини, с изключение на курортните, собственост на лица от еврейски произход, са задължени да ги продадат в едногодишен срок на българи или дружества само с български капитал¹⁶. Непредложените на държавния поземлен фонд непокрити имоти и неликвидираните покрити имоти подлежат на изземване в полза на касата за обществено подпомагане. Изземването се осъществява посредством писмена заповед на Министъра на вътрешните работи и народното здраве.

Също така, в срок от един месец от влизането на закона в сила, е предвидено задължение, всички лица от еврейски произход, които притежават имоти на територията на българската държава да декларират имуществата си – движими и недвижими. Декларацията се подава пред Българската народна банка, по образец¹⁷. Лицата от еврейски произход са задължени, при поискване да дават отчет пред Българската на-

¹⁴ Законът е утвърден с Указ № 3 от 21 Януари 1941 г., обн., ДВ, бр. 16 от 23.01.1941 г., отм., бр. 50 от 2.03.1945 г. Текстовете на закона са цитирани от унифицирано заглавие на Държавно книгоиздателство гр. София, 1941 г. и <https://web.apis.bg/p.php?i=8844&b=0>.

¹⁵ Чл. 15, ал. 1 от ЗЗН, от еврейски произход са лицата, на които поне един от родителите е евреи. Не се смятат от еврейски произход ония лица, които са родени или ще бъдат родени от заварени от този закон смесени бракове, между приели християнството лица от еврейски произход и лица от български произход и са приели или ще приемат християнството като първа своя религия.

¹⁶ Чл. 26, ал. 2 от ЗЗН.

¹⁷ Чл. 26, ал. 4 от ЗЗН.

родна банка за положението на имуществото си, включително и за направените от тях разходи.

Недекларираните имущества – движими и недвижими имоти, пари, ценности и други подлежат на отнемане в полза на касата за обществено подпомагане, отново със заповед на Министъра на вътрешните работи и народното здраве по донесение на Българската народна банка.

3.2. Производство по установяване и отнемане на имущество.

Производството по установяване и отнемане на имущество на лица от еврейски произход по своя характер е административно. При недеклаиране от тяхна страна на притежаваното на територията на Царство България движимо и недвижимо имущество (в широк смисъл), при неотчуждаване на непокритите имоти на държавния поземлен фонд при Министерството на земеделието и държавните имоти, при неотчуждаване на покритите имоти в полза на българи или български дружества с изцяло български капитал, се пристъпва към отнемане на имуществото. Производството е изключително опростено. Отнемането се осъществява със заповед на Министъра на вътрешните работи и народното здраве, след извършена проверка по сигнал, в хода на която се установи разминаване в декларацията и действителното фактическо състояние на проверяваното лице. В ЗЗН не е предвиден нито административен, нито съдебен контрол на актовете на изпълнителната власт, с които се отнема имуществото от лица с еврейски произход. Това от своя страна навежда на извода, че законът има изцяло репресивен характер по отношение на лица от еврейски произход.

4. Закон за конфискуване на придобити чрез спекула и по незаконен начин имоти 1946 г.¹⁸ (ЗКПСННИ).

Политическата промяна, която настъпва след 09 Септември 1944 г., открива периода на прехода от капитализъм към социализъм в България. Установяването и утвърждаването на народно-демократичната власт и изграждането на социалистическите икономически отношения, съставят основното съдържание на тази страница от българската история. Новите социалистически, икономически отношения и новата организация на общественото производство известно време са преплетени и съжителстват в крехка симбиоза със старите икономически отношения и със старата организация на общественото производство и право. Налаганата политическа и икономическа обстановка неминуемо води до приемането на нормативна уредба, за тяхното утвърждаване, както и за отслабване, и отстраняване на политическите противници, и техните поддръжници. Част от тази нормативна уредба се съдържа в Закона за конфискуване на придобити чрез спекула и по незаконен начин имоти. Законът не е разделен на дялове, глави и раздели. Състои се от 22 члена, като в рамките на седем месеца се изменя и допълва два пъти и поправя един път.

4.1. Персонално, предметно и темпорално действие.

Приложното поле на ЗКПСННИ по отношение на лицата, за разлика от ЗПНОЧ и ЗОПДНПИ, които отменя, е спрямо неопределен кръг правни субекти – както от длъжностни лица, така и от частни физически и юридически лица. Имуществото се

¹⁸ Законът е обнародван в ДВ. бр. 78 от 5 Април 1946 г., изм. ДВ. бр. 191 от 22 Август 1946 г., изм. ДВ. бр. 226 от 3 Октомври 1946 г., попр. ДВ. бр. 235 от 14 Октомври 1946 г. Текстове на закона са цитирани от <https://web.apis.bg/p.php?i=11810&b=0>.

отнема от заподозряното лице, от наследниците и заветниците на лицето, което ги е придобило, от третите лица, преобретатели по безвъзмезден начин без значение дали знаят или не, как прехвърлителя е придобил имуществото, и от третите лица преобретатели по възмезден начин, ако те са знаели или от обстоятелствата са могли да предполагат, че имотите са придобити чрез спекула или по незаконен начин. В чл. 5, ал. 2 от закона е въведена оборимата презумпция, според която до доказване на противното, се считат за придобити по безвъзмезден начин и имотите, прехвърлени върху съпруга, възходящи и низходящи роднини, братя, сестри или низходящи от тях, сватове до трета степен и близки приятели. Не е предвидено наличието на знание относно начина, по който са придобити имотите – чрез спекула или по незаконен начин. Тежестта на доказване пада върху заподозряното лице и лицето придобило имуществото. Въведена е и друга оборима презумпция в чл. 6 от закона, отново в тежест на доказване на заподозряното лице, според която се считат за придобити за сметка на заподозрения имотите, които съпругата и малолетните му низходящи са придобили от трети лица на свое име след 1 септември 1939 г.

Предмет на отнемане са всички имоти – движимо имущество, недвижимо имущество, пари, акции и други придобити след 01 януари 1935 г. чрез спекула и незаконен начин¹⁹. ЗКПСННИ дава легална дефиниция на понятието „спекула“. Това е всяка дейност на физическо или юридическо лице, за която би се доказало, че е увеличила прекомерно имотното състояние чрез печалби, комисиони, възнаграждения, доходи или други подобни, получени при затруднено положение на страната или на отделни лица²⁰. Понятието по своя характер е автономно и се ползва единствено и само по прилагането на ЗКПСННИ. Според закона не всяка дейност на физическо или юридическо лице, която е увеличила имотното състояние чрез печалби, комисиони, възнаграждения, доходи или други подобни, получени при затруднено положение на страната или на отделни лица е спекула. Спекула ще е налице, когато би се доказало, че имотното състояние на заподозряното лице е увеличено **прекомерно**. Също така спекулата се характеризира с два признака, а именно:

- Прекомерно увеличение на имотното състояние се изразява в неоправданото трупане на активи от заподозрения, като се изследва конкретната стопанска дейност, на която се дължи увеличението. Тук попадат и тези прекомерни увеличения на имотното състояние, които са от дейност, непопадаща пряко под приложението на Закона за снабдяването и цените, Закона за реквизицията, Закона за гражданската мобилизация и др.;
- Наличие на затруднено положение на страната или третото лице. Според Окръжно №1880 от 27 декември 1946 г. на Инспектората на Министерството на правосъдието, затрудненото положение на страната се обуславя от липсата на определени стоки на пазара за период от време, от ограничения наложени на внос и износ, наложени ограничения в стопанския и политическия живот на страната поради подготовката и воденето на войната, поради наличието на монопол и др., т. е. затрудненото положение е обективна даденост, произтичаща от стопански, финансови, икономически и политически отношения, от които би могло да изпадне една страна или едно лице²¹.

¹⁹ Чл. 1, ал. 1 от ЗКПСННИ.

²⁰ Чл. 2 от ЗКПСННИ.

²¹ Мимчев К. Коментар на Закона за конфискуване на придобитите чрез спекула или по незаконен начин имоти. София. 1947 г. стр. 48-51.

Под придобиване на имоти по незаконен начин се разбира придружена с извършено престъпно деяние дейност, дейност свързана с нарушение на служебни задължения или такава, свързана с пряко или непряко облагодетелстване от власт. Видно от чл. 3, ал. 1, б „а“ от ЗКПСНИ субект, по отношение на който може да се приеме отнемане на имущество е длъжностно лице (включително народен представител) или частни лица (физически и юридически). По буква „б“ се отнема имущество, придобито под каквато и да било форма за или във връзка с противонародна дейност. Тук не попадат длъжностните лица. В чл. 4 е въведена оборимата презумпция, че един имот е придобит посредством спекула или незаконен начин. Това е всяко увеличение на имотното състояние на физическо или юридическо лице, за което се установява, че не се оправдава от нормалните доходи при добросъвестно упражняване на занятие или използване на притежавани имоти и капитали, а за длъжностните лица – от законните им доходи, се счита придобито чрез спекула или по незаконен начин. Тежестта за оборване на посочената презумпция е възложена на проверяваното лице. Чл. 4, ал. 2 не допуска установяването, че известни имоти са придобити чрез хазартни игри или разврат.

Съгласно чл. 4, ал. 3 от ЗКПСНИ за недействителни се приемат спрямо държавата, ако са сключени от заподозряното лице във времето от 17 септември 1944 г. до една година след влизането на ЗКПСНИ в сила „а) всички безвъзмездни сделки и б) всички други сделки, за които заинтересуваните лица не докажат, че имат позволена от закона причина. Оттук може да се направи извод, че действителни са възмездните сделки и тези сделки, които заинтересуваните лица (както заподозряното, така и всяко трето лице, което има правен интерес) докажат, че сключената сделка е позволена от закона. Действителни са сделките, сключени с Българска народна банка, Българска ипотечарна банка, Българска земеделска и кооперативна банка и кредитираните от нея кооперации и банка „Български кредит“²².

По ЗКПСНИ се отнема както налично имущество от патримониума на заподозряното лице, така и равностойността на отчуждено имущество, което не може да бъде отнето.

На Закона от 1946 г. придадено обратно действие (*ex tunc*), тъй като обхваща случаи след 01 Януари 1935 г. В ЗКПСНИ, както и в ЗОПДНПИ е предвиден давностен срок, с изтичането на който се погасява правото на държавата да отнеме имущество. Срокът е в размер на петнадесет години²³. Видно от текстовете на чл. 1 и чл. 7 от ЗКПСНИ се установява противоречие между началната дата по приложението на закона и предвидения давностен срок в чл. 7. Това противоречие се отстранява, като се приложат правилата за систематично тълкуване на посочените разпоредби. Така макар и давността, предвидена в закона да е петнадесетгодишна, то тя не може да се разпростре по отношение на имущество, придобито преди 01 Януари 1935 г.

4.2. Производство по установяване и отнемане на имущество.

Производство по издирване на придобитите чрез спекула или по незаконен начин имоти започва по съобщение на местните комитети на Отечествения фронт (ОФ), чрез околийските комитети на ОФ до съответния прокурор за всяко лице, което е увеличило имотното си състояние несъответно с нормалните доходи при добросъвестно упражнение на занаятието му или с доходите от имотите и капиталите му. Такова за-

²² Чл. 4, ал. 4 от ЗКПСНИ

²³ Чл. 7 от ЗКПСНИ

дължение законът създава и за всяко длъжностно лице, което в кръга на своята служба узнае, че някой е придобил имоти чрез спекула и по незаконен начин. И тук, както при ЗОПДНПИ бездействието от страна на длъжностното лице е скрепено с подведжането му под наказателна отговорност. Съобщение може да се прави и от всяко физическо лице или обществена организация. Липсва нормативна уредба, която да указва, как следва да се постъпи в случаите на подадено анонимно съобщение.

Уведомлението до прокурора с оглед указанията за правилното приложение на закона, дадени с Окръжно №13 от 01.04.1946 г. следва да съдържа: в какво се състои увеличеното състояние на лицето, по какви външни признаци съответният местен комитет подозира спекулативният и незаконният елемент на придобиването на имущество от едно лице, какво е занятието на лицето, какви са неговите доходи от извършвана дейност, какво наследство е придобил и др.

Макар и да не е изрично предвидено в закона, производството по установяване и отнемане на имоти, придобити чрез спекула и незаконен начин се развива в две фази:

- предварителна фаза (следствено конфискационно дело), проверка по реда на надзора и
- съдебна фаза.

Конфискационното производство по ЗКПСНИ, както това по ЗОПДНПИ се развива отделно от наказателното производство. Не е предвидено наказателното производство да спира производството по конфискуване на имоти, тъй като всички преюдициални въпроси се разглеждат в самото конфискационно производство. При празнота в ЗКПСНИ, относно реда и правилата за провеждане на производството се прилагат субсидиарно правилата на Закона за наказателното съдопроизводство, а при празнота и в последния, се прилага Закона за гражданското съдопроизводство.

В предварителната фаза се извършва издирването на придобитите чрез спекула или по незаконен начин имоти. Проверката извършва по реда на надзора, като се възлага на съдия-следовател по предложение и под надзора на прокурор при областен съд. Предложението на прокурора е задължително за съдията-следовател и не подлежи на протест. При наличието на достатъчно данни съдията-следовател обявява с постановление лицето за заподозряно и го поканва да декларира в двуседмичен срок всичките си движими и недвижими имоти, вземания и задължения, имотите, които е прехвърлило през последните 15 години, но не по-рано от 1 януари 1935 г., възмездно или безвъзмездно, както и имотите, които е придобило на името на лицата по чл. 6 през същото време. Обявлението се обнародва в „Държавен вестник“. След това заподозряното лице разполага с четиринадесет дневен срок (а за лицата живеещи в чужбина едномесечен, като декларацията може да се подаде и от пълномощник или роднина), в който да декларира всичкото си движимо и недвижимо имущество, къде се намират имотите, кога, при какви условия, на какво основание и с какви средства са придобити и да се посочат доказателства за това. Това задължение тежи върху наследниците и заветниците, когато заподозряното лице е починало. Трети лица, които притежават на свое име или държат на каквото и да е основание имущества на заподозряното по този закон лице, както и лицата по чл. 5, букви „б“ и „в“ и по чл. 6, са длъжни да ги декларират пред съдията-следовател в 14-дневен срок от обнародването в „Държавен вестник“ на съобщението за това²⁴. На кредиторите на заподозряното лице е предоставено правото да предявят своите вземания пред съдията-следовател в месечен срок от обнародването, на постановлението, ако те не са декларирани от за-

²⁴ Чл. 10, ал. 5 от ЗКПСНИ

подозряното лице в подадената декларация. Пропуснат ли да направят това, губят правото да го сторят в по-късен етап, тъй като срокът е преклузивен. Законът изключва декларирането на движима вещ на стойност до 10 000 лева. Декларират се вещите от един и същи вид или с общо предназначение, чиято стойност в по-голяма от 50 000 лева.

Предвидено е четиринадесетдневния, съответно едномесечния срок при наличие на уважителни причини да бъдат продължени с не повече от един месец.

Умишленото даване на непълни или неверни данни е скрепено с наказателна отговорност, като е предвидено налагането на наказание тъмничен затвор или със строг тъмничен затвор до 5 години и глоба до 1 милион лева, които се налагат кумулативно. Предвидена е наказателна отговорност и за собственик или негов представител, който с цел да затрудни или осуети приложението на ЗКПСННИ, по какъвто и да е начин, разстройва стопанството си или това, за което се грижи, или отчуждава, укрива, разпилява или обременява с тежести имуществото на същото стопанство. Предвиденото наказание е строг тъмничен затвор до 10 години и глоба в размер на 1 милион лева. От своя страна недеклаирането от заподозряното лице или от трето лице имущество е скрепено със санкция изразяваща се в конфискация на последното.

В хода на проверката съдията следовател и прокурорът могат да предприемат мерки по запазване имуществото предмет на проверката, като се наложи възбрана, запор или други подходящи мерки.

След извършването на необходимите действия по събиране на данни и проверката на декларацията, съдията-следовател изготвя заключително постановление за резултата от издирването. След това следственото конфискационно дело се изпраща на прокурор при областния съд, за съставянето на заключително постановление до съда за конфискуване на имущество или за прекратяване на делото.

С постъпването на прокурорското постановление и преписката в съда се поставя началото на съдебната фаза на конфискационното производство. За съда възниква задължението да връчи препис от предложението за конфискация на заподозрения или в случай, че е починал на неговите наследници или заветници. На последните е дадено правото да подадат отговор и представят доказателства. Срокът за това е едномесечен от получаване на съобщението. За постъпването на делото в съда се съобщава на третите лица, които претендират някакви права върху имотите, за които е направено от прокурора предложение за конфискация. Те също участват като страна в делото и в 7-дневен срок от съобщението могат да подадат отговор и да посочат доказателствата си.

В ЗКПСННИ е уредена родовата и местната подсъдност на конфискационните дела. Родовата подсъдност е предоставена на областните съдилища. Местната подсъдност на областните съдилища се определя по местожителството на заподозряното лице или седалището му, ако то е юридическо лице, по време на започване на издирването.

Участието на заподозряното лице в съдебното производство не е задължително. Ако същото не бъде открито по местожителството си, делото се гледа неприсъствено, след като бъде призовано чрез „Държавен вестник“. Заподозряното лице може да участва лично или да упълномощи процесуален представител, но не повече от

двама²⁵. За извършеното упълномощаване се съобщава на съответния адвокатски съвет.

Конфискационното производство в съдебна фаза се явява бързо производство по своя характер спрямо наказателното. Предвидено е в чл. 19, ал. 1, делата да се гледат с най-голяма бързина. В съдебното производство е допустимо използването на всички способности за доказване и доказателствени средства, предвидени в Закона за наказателното съдопроизводство.

Съставът, разгледал делото се произнася с присъда, с която постановява конфискуване или отказа да отнеме имущество. В чл. 17, ал. 1 от ЗКПСННИ е посочено че присъдите са окончателни, но подлежат на обжалване или протест пред ВКС в седемдневен срок от съобщението, че е изготвена, или от датата на обнародването ѝ, в случаите, когато заподозреният е призован чрез „Държавен вестник“. Има се предвид, че не подлежат на обжалване и протестиране присъдите на областните съдилища пред апелативните съдилища, което навежда извода, че е налице особен вид функционална подсъдност, т.нар. прескачаща касация. Тъй като в ЗКПСННИ не са посочени основанията за обжалване, то следва да се приложат тези уредени в ЗНС. При разглеждането на делото, ВКС се произнася по основателността на изложените в жалбата основания. Така последният, ако намери същите за основателни, отменя постановения съдебен акт на областният съд и се произнася по същество. Установи ли се нарушение, изразяващо се в неправилно недопускане на доказателствата, ВКС разглежда делото по същество, след като събере тези доказателства.

Влезният в сила съдебен акт има конститутивно действие и държавата става собственик на отнетото имущество. Изпълнението на влезлите в сила съдебни актове, с които се отнема имущество в полза на държавата е предоставено на данъчните органи.

III. Заключение

Изложеният исторически преглед, регламентиращ основанията и производството по отнемане на имущество, без да има постановена влязла в сила осъдителна присъда, през различните времеви периоди от развитието на България, води до извода, че принципите на функциониране на института разширяват обхвата на своите правила, развивайки се паралелно с наказателен процес. От специфичната правна природа на института ясно се откроява стремежа на законодателя във времето за въвеждане на механизми за ускорена процедура, съблюдавайки и гарантирайки основните права на субектите, което за съжаление не винаги се е осъществявало, поради политическите, икономическите процеси, през които е преминавала българската държава.

²⁵ Чл. 19, ал. 4 от ЗКПСННИ „Възнаграждението на защитниците по тия дела се определя от съответния адвокатски съвет по предварително изработена таблица от Висшия адвокатски съвет, утвърдена от министъра на правосъдието. Заподозрените внасят предварително определеното на защитниците им възнаграждение в касата на адвокатския съвет, от което 15% остава в полза на съвета, а останалото се предава на защитника.

ал. 5 Адвокат, който уговори или получи възнаграждение извън определеното му от адвокатския съвет, се заличава от списъка на адвокатската колегия завинаги“.